

UPMİTAK - Ulusal Planlama, Mimarlık ve Tasarım Akademik Kongresi

UPMİTAK – Ulusal Planlama, Mimarlık ve Tasarım Akademik Kongresi/22-23 Kasım 2025 İzmir-TÜRKİYE Tam Metin Kitabı

Editör:

Prof. Dr. Kerim ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Derya DÜZGÜN TOP

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERDİL DİNÇEL

ATRİSUHA YAYINLARI

UPMİTAK – Ulusal Planlama, Mimarlık ve Tasarım Akademik Kongresi/22-23 Kasım 2025 İzmir-TÜRKİYE Tam Metin Kitabı

Editör:

Prof. Dr. Kerim ÇETİNKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Derya DÜZGÜN TOP

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERDİL DİNÇEL

ATRİSUHA YAYINLARI

2025

Kitap Adı: UPMİTAK – Ulusal Planlama, Mimarlık ve Tasarım Akademik Kongresi/22-23 Kasım 2025 İzmir-TÜRKİYE Tam Metin Kitabı

Editör: Prof. Dr. Kerim ÇETİNKAYA, Dr. Öğr. Üyesi Derya DÜZGÜN TOP, Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERDİL DİNÇEL

Yayınevi: ATRİSUHA YAYINLARI

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü, yayıncının önceden yazılı izni olmaksızın, fotokopi, kayıt veya diğer elektronik ya da mekanik yöntemler dahil olmak üzere hiçbir biçimde veya araçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz ya da iletilemez. Ancak, telif hakkı yasalarının izin verdiği eleştirel incelemelerde yer alan kısa alıntılar ve bazı ticari olmayan kullanımlar bu kapsamın dışındadır. Eserde bulunan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

E-ISBN: 978-625-93784-3-5

DOI Numarası: 10.5281/zenodo.17754232

Yayımlanma Tarihi: 28.11.2025

Mizanpaj: ATRİSUHA YAYINLARI

Kapak Tasarımı: ATRİSUHA YAYINLARI

Yayınevi Adresi:

Cumhuriyet Bulvarı Kapani İş Merkezi No: 36 Kat: 7/711 Konak-İZMİR/TURKİYE

+90 (232) 332 10 64

editor@atrisuha.com

www.atrisuha.com

KONGRE KURULLARI

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Adile Nuray BAYRAKTAR - Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Ali TÜRK - Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Asena SOYLUK - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Asu BEŞGEN - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Aydın ŞIK - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Barış ERGEN - Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Cemil ATAKARA - Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Prof. Dr. Derya ELMALI ŞEN - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Dilek AKBULUT - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Erkan AYDINTAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Esin KASAPOĞLU - İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz ÇELİK - Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. H. Burçin HENDEN ŞOLT - Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Prof. Dr. Hayat ZENGİN ÇELİK - Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Hilal SURAT - Artvin Çoruh Üniversitesi

Prof. Dr. Hilal TURGUT - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hümeyra BİROL - Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. İkbal ÇETİNER - Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Kerim ÇETİNKAYA - Antalya Belek Üniversitesi

Prof. Dr. Nazan KIRCI - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Neslihan KARATAŞ - Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Nezihat KÖŞKLÜK KAYA - Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Onur ERMAN - Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Özge CORDAN - İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Seden Acun ÖZGÜNLER - İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Sennur AKANSEL - Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Şebnem GÖKÇEN - İzmir Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Yıldız AKSOY - İstanbul Medeniyet Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Doç. Dr. Ahmet ÇİLEK - Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Alp KARACA - Kıbrıs Amerikan Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz Cumhur KOCALAR - Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Ceyda ÖZGEN - Gebze Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Çilen ERÇİN - Lefke Avrupa Üniversitesi

Doç. Dr. Deniz ÇOLAKKADIOĞLU - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. E. Seda ÖRÜCÜ - Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Emel AKIN - Atılım Üniversitesi

Doç. Dr. Erman AKSOY - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Gamze ALPTEKİN - İstanbul Kültür Üniversitesi

Doç. Dr. Gencay ÇUBUK - Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan UŞMA - Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Doç. Dr. Gülşah GÜLEÇ - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Hamide TEMEL - Maltepe Üniversitesi

Doç. Dr. Hatice KIRAN ÇAKIR - Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Hüccet VURAL - Bingöl Üniversitesi

Doç. Dr. İpek MEMİKOĞLU- Atılım Üniversitesi

Doç. Dr. Kıymet Pınar KIRKIK AYDEMİR - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Kutluğ SAVAŞIR - Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Leila AKBARİSHABABİ - Kapadokya Üniversitesi

Doç. Dr. Leyla SURİ - İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Merve TUNA KAYILI - Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa KÜÇÜKTÜVEK - İskenderun Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa ÖNGE - Çankaya Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa ÖZGERİŞ - Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Nadide Ebru YAZAR - Maltepe Üniversitesi

Doç. Dr. Necmi KAHRAMAN - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Nilüfer KART AKTAŞ - İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Doç. Dr. Özge SÜZER - Çankaya Üniversitesi

Doç. Dr. Selin KARAİBRAHİMOĞLU - Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan PALABIYIK - Balıkesir Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan SİPAHİ - Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL - Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Sultan Sevinç KURT KONAKOĞLU - Amasya Üniversitesi

Doç. Dr. Tayfun SALİHOĞLU - Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Zerrin Funda ÜRÜK - İstanbul Gedik Üniversitesi

DÜZENLEYEN KURULUŞ

ATRİSUHA YAYINLARI

KEMERALTI'NI BELGELEMEK: 2.300 YILLIK BİR MİRASIN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI[1]

HALİL İBRAHİM ALPASLAN

Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

ORCID: 0000-0003-2954-1399, ibrahim.alpaslan@deu.edu.tr

ÖZET

Bu bildiri kentlilerin kent tarihi hakkındaki donanımlarını dijital olanakların kullanılması yolu ile arttırılması yönündeki bir proje kapsamında ulaşılan bilgilerin değerlendirilmesini içermektedir. Proje İzmir kent merkezinde yer alan çarşı bölgesinin, diğer adıyla Kemeraltı'nın kentin bu alana taşınmasından günümüze kadar olan yaklaşık 2.300 yıllık sürecin geleneksel ve yenilikçi yöntemlerin bir arada kullanıldığı bir biçimle aktarılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda güncel alan çekimleri ve uzman röportajları bilgisayar ortamında üretilen modellemelerle desteklenmiş, bugün deneyimlenmesi mümkün olmayan kentsel ve topografik durumlar görünür hale getirilmiştir. Bu süreçte toplanan bilgiler ile deneyimlenen söz konusu yöntemin değerlendirilmesi bu bildiri kapsamında aktarılacaktır.

Yaklaşık 2.300 yıldır neredeyse aralıksız olarak benzer bir işlevle kullanılan Kemeraltı bölgesi bu özelliği ile dünyada eşine nadir rastlanacak bir karaktere sahiptir ancak bu durum özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren mekânsal algılardaki ve alışveriş alışkanlıklarındaki değişimlerle tehdit altındadır. Roma döneminin agorası zamanla Osmanlı döneminin çarşısına dönüşmüş, ticaret işlevi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Ancak son onyıllardaki gelişmeler, özellikle adliyenin alandan ayrılması, valilik veya belediye gibi kurumların bazı

[1] Bu bildiri Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından Kemeraltı Bölgesinin Tarihi, Kültürel ve Mimari Zenginliğinin Belgelenmesi ve Tanıtılması Amaçlı Tarih Boyunca Kemeraltı Belgeseli Projesi başlıklı ve 2021.KB.FEN.027 numaralı proje ile desteklenmiştir.

işlevlerini bölgeden taşıması ve kültür sanat mekanlarındaki azalma bölgenin kent merkezi algısını ve çekiciliğini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bunun yanı sıra gelişen teknoloji ve kent içerisinde kontrolsüzce açılan alışveriş merkezlerinin kentlilerin alışveriş alışkanlıklarını ve mekanlarını değiştirmesiyle Kemeraltı gittikçe artan bir çöküntü bölgesi olma tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda bildiri kapsamında Kemeraltı'nın binlerce yıldır süren işlevinin aşınarak çöküntü bölgesi haline gelmemesi için uygulanabilecek strateji ve eylemler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemeraltı, Çarşı Mimarisi, Kent Tarihi

1. GİRİŞ

Yaklaşık 2300 yıllık geçmişi ile dünya üzerindeki halen kullanılan en eski alışveriş mekanlarından birisi ve İzmir kentinin geleneksel çarşısı olan Kemeraltı bugün alışverişin yanısıra sosyal, kültürel, yönetsel ve dini birçok işlevi ile birlikte yaşamaya devam etmektedir. Sınırları çok katı olmamakla birlikte denizden Kadifekale (Pagos) eteklerine doğru uzanan, kuzeyde Fevzipaşa Bulvarı, güneyde ise Varyant ile tanımlanabilecek bir alanı kapsayan alan, anıtsal ve tarihi yapıları, içerdiği ve yakınlarındaki tarihi kalıntılar ile önemli bir turizm potansiyeli de taşımaktadır.

Bu kayda değer potansiyel zenginliği ve süreklilik dünyadaki diğer tarihi kent merkezlerinde nadiren rastlanılır ancak bu özellikli konumuna rağmen bugün Kemeraltı'nın tarihsel birikimini yeterince sergileyebildiğini veya geleceğe dair umut verici bir perspektifi olduğunu söylemek oldukça zordur. Özellikle son onyıllarda dünya ve kent ölçeğinde gerçekleşen bazı dönüşümler Kemeraltı'nı mekânsal ve demografik olarak negatif etkilemiş gibi görünmektedir.

Bu bildiri, alanın görsel olarak belgelenmesi ve alanla ilgili uzmanların aktarımlarını içeren bir belgesel bir film projesi sürecinde elde edilen bulguları sunmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla bildirinin içeriği alanın tarihçesi, bugün karşı karşıya kaldığı sorunlar ve bunlara dair çözüm önerilerinden oluşmaktadır.

2. KEMERALTI'NIN TARİHÇESİ

Kemeraltı bölgesinin tarihi MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in doğu seferi sırasında kentin ilk kurulduğu yer olan Bayraklı Höyüğü'nden Pagos eteklerine taşınması ile başlar. Milattan Sonra 2. yüzyılda yaşayan coğrafyacı Pausanias'ın aktardığına göre, Doğu seferi sırasında bugün Bayraklı Höyüğü denen bölgede bulunan kente gelen Büyük İskender bir gün Pagos yani Kadifekale eteklerinde ava çıkar. Nemesis kutsal alanı yakınlarında dinlenmek için bir ağacın altında uyuyakalan İskender'in rüyasına giren tanrıça Nemesis ondan Smyrna'yı (İzmir'i) bulunduğu yerden Pagos eteklerine taşımasını ister (Pausanias, VII. 5). Ancak İskender'in İzmir'e uğrayıp uğramadığı bile bugün tartışma konusudur. Pausanias'ın anlattığı dönemden beş yüzyıl kadar sonra yaşamış olması da bu aktarımı şüpheli kılar. Strabon ise kentin yeni yerinde kurulmasını İskender'in generalleri ile ilişkilendirir (Strabon, XIV, 1, 37).

Fail kesin olarak bilinmese de arkeolojik kayıtlar bu dönemde İzmir'in gerçekten de Bayraklı Höyüğü'nden Pagos eteklerine taşındığını gösterir. MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına denk gelen bu taşınma öncesinde Kemeraltı bölgesinde yani Pagos tepesinin eteklerinin denize yakın taraflarında herhangi bir yapı veya yerleşim olduğuna dair arkeolojik veya edebi bir kaynak da bulunmamaktadır.

Pagos eteklerindeki yerleşim Helenistik dönem kentleşme ilkelerine uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Tepede bir akropolis alanı oluşturulur, denizin liman olmaya elverişli girintisinin hemen yakınlarında da çarşı bölgesi yani agora oluşur. Strabon bu limanın gerektiğinde kapatılabildiğini aktarır (Strabon, XIV, 1, 37). En rasyonel doğrultu kestirilmeye çalışılarak surlar inşa edilir, surların içinde kalan boş alanlara konutlar hippodamik bir kentsel planla yerleşir. Surların kapılarından kenti diğer kentlere bağlayan yollar yapılır ve sur dışında, bu yolların etrafında da nekropolis yani mezarlık alanları ayrılır (Şekil 1).

Helenistik dönemdeki yerleşimin ardından Roma döneminde İzmir'in agora bölgesinin sınırları ve karakteri tartışmalıdır. Bugün Kemeraltı içerisinde, Çankaya semtinde yer alan Agora arkeolojik alnında toprak üstündeki tüm kalıntılar Roma dönemine tarihlense de alt katmanlardaki izler Helenistik döneme kadar gittiği için bu alanda erken dönemlerde bir agora bulunduğu kabul edilir. Bununla birlikte kentin tek limanının korunaklı koy olmayıp, bu koyun kuzey yanında bir limanın daha olduğu ve bu ikinci limanla ilişkili bir agoranın daha bulunabileceği ihtimal dahilindedir. Bu alan yoğun bir şekilde yapılaştığı için arkeolojik çalışma yapmak, eğer kaldıysa bu olasılığı güçlendirecek arkeolojik izlere ulaşmak kolay değildir ancak zaman zaman yapılan kazılarda bu bölgede liman kalıntısı olabilecek kalıntılara rastlanmıştır.

Şekil 1. Roma döneminde iç limanın çevresinde yoğunlaşan agora ve çarşı bölgesi. (Müller-Wiener, 2025, 24)

İkinci agora ile ilgili durum ne olursa olsun Roma dönemi İzmir'inin iç limanın hemen çevresinde yoğunlaşmış geniş bir ticari alanı olduğuna şüphe yoktur. Bu bölgenin aynı işlevi Doğu Roma döneminde de sürdürdüğü bilinmektedir. İzmir'in ve Kemeraltı'nın aslında en büyük zenginliği olan limanı özellikle Roma döneminde kentin hızlı gelişiminin temel nedenidir. Helenistik dönemin önemli merkezlerinden olan Pergamon'un denizle olan dolaylı ilişkisi ve Ephesos'un zamanla dolan limanı Roma dönemi boyunca açık denizden derin bir körfezle korunan, aynı zamanda doğal bir iç limana sahip olan İzmir'in gittikçe ön plana çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Roma döneminde Kemeraltı'nın ilk altın çağını yaşadığını söylemek yanlış olmaz. Muhtemelen bu dönemde Akdeniz'in çeşitli limanlarından gelen tacirlere çarşıda rastlamak mümkündür.

Antik dönemde varlığı kesin olmamakla birlikte liman ve kentin bu kısmı muhtemelen Orta Bizans döneminden beri liman girişinin hemen kuzeyindeki bir kale tarafından korunuyordu. Bu kale, 13. yüzyıldan beri defalarca kez el değiştirmiş ve nihayetinde 1344'te Haçlılar tarafından ele geçirilmişti. 1381'den 1415'e kadar Rodos Şövalyeleri'nin önemli bir üssü oldu, ancak Osmanlı Padişahı I. Mehmet (1413-1421) tarafından 1415'te yıkılmasından sonra şövalyeler daha güneyde bulunan Bodrum'a yerleştiler (Müller-Wiener, 2025, 29).

Türklerin Batı Anadolu'ya yayıldığı 11. yüzyılın sonlarından 1426 yılına kadar kent Doğu Romalılar, İtalyan kent devletleri, Haçlılar, Rodos Şövalyeleri ve Türkler arasında bir mücadele alanına dönüşmüş ve bu süreç hem kente hem de doğal olarak ticarete ve onun mekânsal karşılığı olan çarşı bölgesine büyük zarar vermiştir.

Bu çalkantılı dönemin ardından 15 ve 16. yüzyılları "küçük bir kasaba" karakterinde geçiren İzmir (Arıkan, 1992, Goffman, 2000) ve doğal olarak Kemeraltı mekânsal olarak da küçülmüş, Roma dönemindeki görkeminden çok şey kaybetmiş olmalıdır. Ancak bu durum 17. yüzyıla doğru iç ve dış birçok etkene bağlı artan ticaret hacmine koşut olarak değişmeye başlamış, 19. yüzyıla doğru yükselen bir ivme ile yine Akdeniz'in önemli limanlarından biri haline gelmeyi başarmıştır.

Kemeraltı 17. yüzyılda iç limanın çevresini yoğun bir şekilde kuşatmış, kentin en anıtsal yapıları olan çarşı camileri rıhtım boyunca bu yüzyılda inşa edilmiştir. Ayrıca yoğun ticaretin etkisiyle çarşı bölgesinde hanların inşa süreci de bu yüzyılla birlikte başlamıştır. Nüfusu Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden oluşan kentin tek çarşısı olan bölge kozmopolit bir buluşma, karşılaşma mekanıdır aynı zamanda (Şekil 2).

Şekil 2. 17. yüzyılda dolmaya başlayan iç liman ve çevresindeki çarşı bölgesi. (Müller-Wiener, 2025, 28)

İç liman tarih boyunca çoğu zaman doğal nedenlerle kimi zamansa Timur'un 1402'de kenti kuşatması sırasında olduğu gibi insan müdahaleleriyle dolmuştur. 18. yüzyılda gelindiğinde kısmen bataklık haline gelmiş bir alana dönüşen iç limanın işlevini gerçekleştirememesi ticaret için olumsuz bir gelişme olmuştur. Ancak bu limanın kuzey tarafında kalan sahil hattı uzun zamandır gayrimüslimler tarafından liman olarak kullanıldığı için kent limansız kalmamış, artık Müslüman-gayrimüslim ayrımı olmadan tüm gemiler bu sahil hattını kullanmaya başlamışlardır. Eski limanın dolgu alanı ise 19. yüzyılda Kemeraltı'nın yayılacağı yeni arsaları sağlayarak çarşının genişlemesini sağlamıştır (Şekil 3).

Şekil 3. İç limanın dolma aşamaları

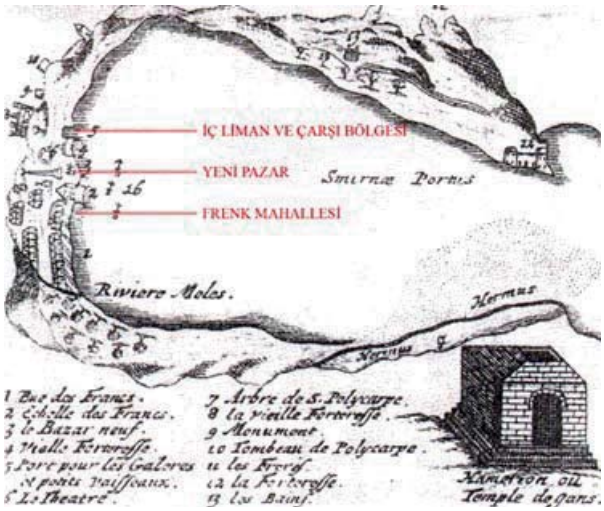
Kemeraltı'nın rakipsiz konumu ilk olarak 17. yüzyılla birlikte gelişmeye başlayan Frenk Caddesi tarafından tehdit edilmiştir (Şekil 4). Kent merkezinin kuzeyinde, 17. yüzyıldan itibaren kente yerleşmeye başlayan Avrupa kökenli Levantenlerle Rum mahalleleri arasındaki aksın ticaret fonksiyonunu üstlenmesi özellikle gayrimüslimler için yeni bir çarşı alternatifi oluşturmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemine doğru gelirken çok katı olmasa da kentin iki çarşısının kullanıcı profillerinde bir miktar farklılık oluşmuş gibidir. Levantenler daha çok Frenk Caddesi'nde yoğunlaşıp geleneksel çarşıda nadiren varlık gösterirlerken Türkler, Yahudiler ve Ermeniler geleneksel çarşıyı daha çok tercih etmektedirler. Rumlar ise her iki çarşıda da yoğun varlık göstermektedirler. Bu tercihleri mülkiyet dağılımlarından takip etmek mümkündür (Tablo 1 ve 2).

Tablo 1. 19. yüzyılın sonunda geleneksel çarşıda mülkiyetlerin milletlere göre dağılımı (Beyru, 2011)

	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Levanten	Toplam
Dükkan Sahibi	97	235	119	80	22	553
Oran	%17,5	%42,5	%21,5	%14,5	%4	%100

Tablo 2. 19. yüzyılın sonunda Frenk Caddesi'nde mülkiyetlerin milletlere göre dağılımı (Beyru, 2011)

	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Levanten	Toplam
Dükkan Sahibi	7	387	41	30	117	582
Oran	%1,2	%66,5	%7	%5,2	%20,1	%100

Şekil 4. Wheler'e göre 17. yüzyıl son çeyreğinde İzmir (Karcıoğlu, 2009)

1922 yılındaki İzmir yangını Frenk Caddesi'nin de bulunduğu kent merkezinin kuzey kısmının büyük oranda yanmasına neden olunca bunu takip eden yıllarda Kemeraltı kent merkezinin tek ticari alanı olma konumuna tekrar kazanmıştır. Fevzipaşa Bulvarı'na kadar gelen yangın aynı zamanda Kemeraltı'nın kuzeye yayılımını da keskin bir şekilde sınırlamıştır. Önceleri kuzeye doğru hanlar ve ticarethanelerle devam eden çarşı yangının bu bölgeleri ortadan kaldırması ve sonraki yapılaşmaların bölgenin karakterini değiştirmesiyle Kemeraltı'nın Fevzipaşa Bulvarı ile sınırlanmasına neden olmuştur.

20. yüzyılın ikinci yarısında Kemeraltı kentin en güçlü ticaret bölgesidir tartışmasız. Bu dönem üçüncü bir altın çağ olarak nitelenebilir. Bağlantılı olduğu Konak Meydanı ve civarının üstlendiği yönetsel, sosyal ve kültürel işlevler bölgeyi her zaman canlı ve hareketli tutmuştur. Kentin hem perakende hem de toptan ticareti büyük oranda bu bölgede gerçekleşmektedir. 20. yüzyılın sonlarına doğru farklılaşan kentsel eğilimler ise sayılan işlevlerin alandaki varlığını

zayıflatırken ticari hacmini de etkilemiştir. Bu kararlara örnek olarak adliye binası ve bazı valilik işlevlerinin alandan taşınması, sinemaların kapanması verilebilir. Ancak bu bağlamda belki de en önemli yer değiştirme limanın Kemeraltı'ndan uzağa, Punta Burnu yakınlarına taşınması olmuştur. Mevcut alanın modern liman işlevlerini gerçekleştirmesinin mümkün olmamasına bağlı olarak alınan bu karar şüphesiz limanla bağlantılı bir çok işlev ve mekanı da beraberinde götürmüştür. Bununla birlikte kent merkezinin kalabalıklaşması ve artan ulaşım olanaklarına koşut olarak 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla gelişmeye başlayan banliyölerin zamanla yüksek nüfuslu merkez ilçelere dönüşmesi ve kendi çarşı mekanlarını oluşturmalarının da Kemeraltı'na etkileri olmuştur.

3. KEMERALTI'NIN GÜNCEL DURUMU VE GELECEĞİ

Bugün Kemeraltı, yukarıda özetlenen tarih boyunca üstlendiği kentin ana ticari bölgesi olma işlevini önemli ölçüde kaybetmiştir. Bu dönüşümün Kemeraltı'na özgü olmadığı, değişen kentsel yaşantı ve üretim-tüketim ilişkilerine koşut olarak birçok kentte de gözlenebildiği söylenebilir ancak bu sürecin Kemeraltı özelinde iyi yönetildiğini söylemek oldukça güçtür. Bu yönde bir politika oluşturmak ve çözüm önerileri geliştirmek için öncelikle dönüşümün nedenlerini sorgulamak gerekir. Kökleri 19. yüzyıla kadar götürülebilecek ancak somut olarak 20. yüzyılın sonlarında başlayan bu dönüşümün Kemeraltı özelinde dört temel nedeni vardır.

- Üretim yöntem ve mekanlarındaki değişim

Antik çağlara kadar götürülebilecek bir geçmişte üretim mekanları ile ticari mekanlar nadir istisnalar dışında birbirinden ayrılmamıştır. Yani geleneksel dünyada çarşı denilen bölge sadece ticaret değil üretim işlevini de üstlenmektedir. Küçük ölçekli atölye mekanlarında gerçekleştirilen üretimin kimi zaman aynı mekânda kimi zamansa yakındaki başka bir mekânda tüketiciye sunulması, mekânsal doku ve ilişkilerin bu ağ içerisinde oluşması geleneksel dünyada çarşıların genel karakteristiğinin kurucu bileşenleridir. Bu mekânsal ilişki sanayi devrimi ile birlikte kaçınılmaz olarak değişmeye başlar. Üretimin büyük ölçekli seri üretime dönüşmesi atölyelerin fabrikalarla rekabet edemeyip büyük oranda kapanmasını ve üretim işlevinin çarşı dışına taşınmasını zorunlu kıldı. Büyük ölçekte hammadde tedariği ve lojistiği ile çevresel etkilere yönelik düzenlemeler de bu süreçte etkili idi. Kemeraltı ölçeğinde 20. yüzyılın sonlarında başlayan bu dönüşüm üretim mekanlarının ardında boş mekanlar, ıssız sokaklar bırakarak kentin çeperlerine taşınmaları olarak yaşanmıştır. Geride kalan mekanların bir kısmı ticaret işlevini üstlense de özellikle üretimin kümeleştiği bölgeler boş kalmış,

ıssızlaşmıştır. Bu ıssızlaşma güvenlik sorunlarına yol açarken çarşının kentlilerin algısındaki yerine de zarar vermiştir. Yine bu gelişmeye koşut olarak çarşının özellikle başka illerden gelen tacirlere yönelik toptan ticaret potansiyelini azaltmış, alışverişi perakende ticaretle sınırlamıştır. Ticari dünyadaki bu değişimin mekânsal yansımasına örnek olarak müşteri portföylerinin önemli kısmını kent dışından gelen bu tacirlerin oluşturduğu Kemeraltı'nın içindeki ve yakın çevresindeki oteller âtıl kalmaya başlamış, kapanmak ya da daha düşük nitelikte hizmet vermek durumunda kalmışlardır.

- Kentsel yayılım

20. yüzyılın ortalarına kadar İzmir nüfusunun büyük kısmı Kemeraltı bölgesine yürüme mesafesinde yaşamaktaydı. Ancak bu tarihten itibaren yaşanan hızlı nüfus artışı, ulaşım olanaklarındaki gelişmelerle birleşince Osmanlı döneminde kentin banliyöleri olan yerleşimlerin metropol ilçelerine dönüşmesi sürecini başlattı. Dolayısıyla kent merkezindeki nüfusa oranla çok daha fazla kentli yürüme mesafesinin dışındaki bu ilçelerde yaşamaya başladı. Bu gelişme her ilçenin daha önce mütevazi boyutlardaki kendi çarşı bölgelerinin büyüyerek Kemeraltı'na rakip ticaret bölgeleri olmasını beraberinde getirdi. Dolayısıyla bu süreç Kemeraltı'ndaki kullanım yoğunluğunun kentin büyüme oranından daha düşük kalmasına yol açtı. Yine bir önceki başlıkta açıklandığı gibi üretim mekanlarının Kemeraltı'nı terk etmesi başta toptan ticaret ve onun aktörleri ile mekanlarının Kemeraltı'ndan uzaklaşmasına neden olmuştur.

- İşlev zenginliğini kaybetme

Yine çarşı bölgesinin tarih boyunca karakteristiğini oluşturan farklı işlevlerin biraradalığı son dönemde zayıflamaya başlamıştır. En azından Roma döneminden beri takip edilebilen ticaretin yanı sıra yönetsel, sosyal ve kültürel işlevlerin yer aldığı bölge 20. yüzyıla kadar özellikle Konak meydanı çevresindeki benzer işlevlerle yaşamaya devam etmiştir. Burada yukarıda değinildiği gibi 20. yüzyılın ortasında limanın Kemeraltı'ndan uzaklaşması ilk önemli işlev kaybı olarak değerlendirilebilir. Yine bu tarihlerde kentin en büyük askeri yapısı olan Sarıkışla yapısının yıkılması da benzer bir eksilmeye neden olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında başlayan bir süreçte adliye yapısının tamamının, valilik işlevlerinin bir kısmının bölgeden taşınması, belediye işlevlerinin geleceğinin belirsiz olması bölgedeki işlev çeşitliliğini azaltırken nüfusu da önemli oranda etkilemiştir. Film izleme alışkanlıklarının değişimiyle birlikte sinemaların çoğunun kapanması, şu an Elhamra Sahnesi'ni kullanan Devlet Opera ve Balesi'nin temsillerini Bornova ve yakında tamamlanacak Karşıyaka sahnelerine

kaydırması gibi gelişmelerin de Kemeraltı'nın sanat yaşantısına olumsuz etkileri olmaktadır. Özellikle sanatsal etkinlikler mesai saati dışında bölgenin yaşamasını sağlayan nadir etkinlikler olduğundan onların azalması güneş battıktan sonra Kemeraltı'nın ıssızlaşmasına neden olmaktadır. Tüm bu eksilmelerin çarşıdaki demografik zenginliğe, kullanım biçim ve zamanlarına, ticari potansiyele ve kentlilerin bölge hakkındaki algısına negatif etkileri olmuştur.

- Alışveriş alışkanlıklarındaki değişim

Son olarak 20 yüzyılın ilk çeyreğinde internetin etkisiyle kentsel işlevlerin bazılarının sanal ortamlara taşınmasının Kemeraltı üzerinde etkileri göz ardı edilemez. Çarşının ana işlevi olan ticaret günümüze doğru artan ivmeyle internete taşınmış yakın gelecekte de bu süreç devam edecek gibi görünmektedir. Şüphesiz bu yeni durum insanların çarşıya gitme alışkanlıklarını önemli oranda etkilemiştir. Bu durum ticari etkinliklerle sınırlı kalmamış, geçmişte Kemeraltı'nın mekanlarında gerçekleşen resmi işler, bankacılık işlemleri hatta sinema gibi kültürel işlevlerin büyük bir kısmı sanal ortama taşınmıştır.

Alışveriş alışkanlıklarındaki önemli bir değişim de yine 20. Yüzyılın sonlarında başlayan bir süreçte kentlerde kontrolsüzce açılan alışveriş merkezleri (AVM) ile yaşanmıştır. Bu yeni alışveriş biçim ve mekanları alışverişi sadece ticari bir ilişkinin ötesine taşımış, boş zaman geçirme, buluşma, gör(ül)me etkinlikleri ile birleştirmiş hatta bu mekanlarda zaman geçirmeyi bir prestij göstergesi olarak sunmuşlardır. Bu durum sosyo-ekonomik grupların alışveriş tercihlerinde etkili olmuş, kendisini üst grupta gören veya göstermek isteyenler AVM'lerde bulunmayı önemli bir gösterge olarak değerlendirmişlerdir. Kemeraltı ise diğer gruplar için çekiciliğini devam ettirmiş, zamanla sunulan ürünler de bu talebe göre şekillenmiştir. Kendi kendini besleyen bu döngü ile Kemeraltı üst gruplar için bir kez daha tercih edilmeyen bir alana dönüşmüştür.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Dünyanın nadir tarihi sürekliliklerinden birisine sahip çarşılarından biri olan Kemeraltı'nın geleceğini kurgulamak vurgulanan bu dört akstaki dönüşümlere gelişmelere karşı aksiyon almaktan geçmektedir. Çözüm üretme ve uygulamanın çok aktörlü bir süreci içereceği kabul edilmekle birlikte başlangıç olarak bazı öneriler geliştirilebilir. Şüphesiz bu dönüşümlerin birçoğu geri dönülmesi mümkün olmayan gelişmelerle bağlantılıdır. Alışveriş ve birçok işlevin internete taşınması gibi gelişmelerin artarak devam edeceğini kabul etmek

gerekir. Bir çok kentsel işlevin yeni kent merkezi olarak tanımlanan Bayraklı bölgesine taşınması da geri dönüşsüz bir gelişim gibi görünmektedir. Dolayısıyla Kemeraltı'nın gelecek perspektifi onu yaşatan geçmişteki duruma geri dönmeyi amaçlayan değil yeni, yaratıcı dönüşüm fikirleri ile çizilmesi gerekir.

Yukarıda sıralanan dört maddede de ortak olan etki işlevsel ve demografik zenginliğin kaybedilmesidir. Buna karşı yeni işlevlerin ve demografik grupların Kemeraltı'na çekilmesi önemlidir. Bu bağlamda bir örnek olarak kentte barınma sorunu yaşayan kesimler, özellikle öğrenciler önerilebilir. Barınma işlevinin bölgeye çekilmesi hem atıl mekanların değerlendirilmesi hem de çarşının mesai saatleri dışında da yaşamasını sağlayacaktır. Öğrencilerin bölgeye çekilmesi onlarla birlikte yaşayan başka işlev ve mekanların da çarşı yaşantısına katılmasını sağlar.

Yine Kemeraltı'nın sanata yönelik işlev ve mekanlarla zenginleştirilmesi çarşıdaki demografik çeşitliliği arttırırken hem kentsel algıdaki konumunu iyileştirecek hem de alanın mesai saatleri dışında da yaşamasını sağlayacaktır.

Bir diğer öneri olarak özellikle genç turistlerin kullanımına uygun mekanların desteklenmesi yine benzer etkilere neden olacaktır. Kemeraltı'nın ticaret ve üretim işlevinin dışında bir diğer önemli işlevi olan turizm de böylece demografik ve mekânsal karşılığını bulmuş olur. Zira yukarıda değinildiği gibi 2300 yıllık geçmişin katmanları, özellikle Yahudi ibadet mekanları bağlamında Havralar bölgesi dünyada en fazla havranın bir arada bulunduğu nadir alanlardan biri olması, kentin en önemli anıtsal eserleri ve 17. yüzyıl camilerinin burada bulunması önemli bir turizm potansiyeli doğurur. Bu önerinin başarıyla uygulandığı bir örnek olarak Atina kentinin geleneksel çarşısı olan ve Kemeraltı ile benzer karakterdeki Monastraki Meydanı ve çevresi gösterilebilir. Bugün Atina'nın merkezindeki canlı ticaret ve gece yaşamını bölgenin arkeolojik potansiyelini kullanan turizme yönelik konaklama arzı da güçlendirmektedir.

Sonuç olarak Kemeraltı'nın gelecek perspektifini oluştururken zengin tarihi birikimini göz önünde tutmak, bugünkü durumu oluşturan dönüşüm ve sorunlarını tespit etmek ve tüm bunlardan beslenen stratejik kararlar verip uygulamak gerekmektedir. Bununla birlikte önemli noktalardan birisi de bu geçmişin, sorunların ve potansiyellerin kentliler tarafından bilinmesi, sahiplenmesidir. Bu amaç doğrultusunda bilimsel yayınlar kadar kentlilerin kolayca ulaşıp izleyebilecekleri belgeseller de sürece katkı sağlayacaktır. Bu bildiriye kaynaklık eden belgesel

projesi bu amaçla gerçekleştirilmiş, aşağıdaki QR kod taratılarak ulaşılabilen internet ortamında ilgililerin erişimine sunulmuştur (Şekil 5).

Şekil 5. Tarih Boyunca Kemeraltı Belgeseli Bağlantısı

KAYNAKÇA

Arıkan, Z. (1992). *Üç İzmir*. Yapı Kredi Yayınları.

Beyru, R. (2011). *19. Yüzyılda İzmir Kenti*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Goffman, D. (2000). İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine. *Doğu ile Batı arasında Osmanlı kenti* içinde 88-151. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Karcıoğlu, H. (2009). *Antoine Galand'ın Penceresinden 17. Yüzyıl İzmir'inde Türkler ve Fransızlar*. İzmir Tarih ve Toplum, 6, 70-76.

Müller-Wiener, W. (2025). *İzmir Çarşısı*, İZKA Kültür Yayınları.

Pausanias-Description of Greece, VII. 5, https://www.theoi.com, erişim tarihi: 19.11.2025

Strabon (2000). *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.